

Jednostki ekspansywne w zasobie polskiej frazeologii kinematycznej określającej emocje

Oksana Lozynska

Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki

Ivan Franko National University of Lviv

ul. Uniwersytecka 1, 79000, Lwów, Ukraina

Email: oksana.lozynska@lnu.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1479-3000>

<https://ror.org/01s7y5e82>

Zainteresowania naukowe: polszczyzna w Ukrainie, frazeologia kinematyczna, komunikacja niewerbalna

Research interests: Polish language in Ukraine, Kinematic phraseology, Non-verbal communication

Streszczenie. Artykuł należy do cyklu publikacji poświęconych badaniu osobliwości funkcjonowania polskich kinematycznych związków frazeologicznych (dalej KZF) określających emocje. Celem artykułu jest przedstawienie specyfiki funkcjonowania ekspansywnych zmian analizowanych KZF. Wynikiem analizy stało się dokładne zbadanie 34 jednostek ekspansywnych (powstałych wskutek modyfikacji struktury i/lub semantyki 19 spośród 418 przeanalizowanych normatywnych KZF, odnotowanych w 565 kontekstach), ujawnienie specyfiki ich tworzenia, użycia oraz próba ustalenia motywacji, tj. z jakich przyczyn powstały. Wywnioskowano, że zauważone ekspansywne zmiany w obrębie analizowanych normatywnych KZF ze względu na ich rosnącą frekwencję mogą z czasem przedostać się z uzusu do normy frazeologicznej. Jednym z powodów ich powstania i rozprzestrzenienia się jest presja systemu językowego na normę, a ochronna funkcja normy znacznie słabnie w warunkach, gdy główną sferą funkcjonowania KZF jest język potoczny.

Słowa kluczowe: polska frazeologia; innowacje frazeologiczne; ekspansywne jednostki frazeologiczne; norma językowa; uzus.

Expansive Units in the Field of Polish Kinematic Phraseology to Denote Emotions

Abstract. The article belongs to a series of publications devoted to the study of the peculiarities of the functioning of Polish kinematic phraseological units (hereinafter KPhU) denoting emotions. The purpose of the article is to demonstrate the peculiarities of the functioning of the expansive changes in the analysed KPhU. The result of the analysis is a thorough examination of 34 expansive units (created as a result of modifying the structure and/or semantics of 19 out of 418 analysed normative kinematic phraseological units (KPhUs), recorded in 565 contexts), revealing the peculiarities of their formation and use, as well as an attempt to determine the reasons for their appearance. It is concluded that the identified expansive changes in the analysed normative KPhU, given their increasing frequency, may eventually become a phraseological norm. The reason for their emergence and spread is the pressure of the system on the norm, the protective function of which is significantly weakened in conditions where the main sphere of functioning of the KPhU is the spoken language.

Keywords: Polish phraseology; phraseological innovations; expansive phraseological units; linguistic norm; usage.

1. Wprowadzenie

Jednym z charakterystycznych znamion współczesnej myśli frazeologicznej jest skupienie się na zagadnieniu funkcjonowania frazeologizmów w różnych rodzajach tekstów (Pajdzińska, 1993; Liberek, 1998; Dziamska-Lenart, 2004; Nawrocka-Żarnecka, 2015; Stefanyshyn, 2016 etc.). Wobec tego **przedmiotem** zainteresowania niniejszego artykułu stały się innowacje ekspansywne kinematycznych związków frazeologicznych określających emocje. Należy podkreślić, że „frazeologizm kinematyczny” będzie w tym podejściu definiowany jako stałe połączenie dwu lub więcej wyrazów, charakteryzujące się względną stabilnością i odtwarzalnością w procesie komunikacji, którego prototyp i forma wewnętrzna sprowadzają się do opisu przyjętego w polskiej społeczności językowej znaku mimicznego (np. *(ktoś) patrzy spode łba*), gestu (np. *(ktoś) bije się w piersi*) lub znaczącego ruchu ciała o funkcji komunikacyjnej (np. *(ktoś) odwrócił się (do kogoś / do czegoś) plecami*) (Łożyńska, 2019, s. 96).

KZF jako swoiste kody konceptualizacji rzeczywistości, kiedyś utworzone i utrwalone w języku, zapewne nie „skamieniały” na zawsze. Żyją w tekście i mogą być używane nie tylko w postaci kanonicznej (norma frazeologiczna), lecz również w postaci innowacyjnej od niej odbiegającej (innowacja frazeologiczna). Dla potrzeb badania przyjęto rozumienie pojęć „norma frazeologiczna” i „innowacja frazeologiczna” sformułowane przez Stanisława Bąbę, zgodnie z którym norma to „zbiór zaaprobowanych przez polską społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach” (1989, s. 20), a innowacja frazeologiczna to „wszelkie odchylenie od normy frazeologicznej” (1989, s. 46). Innowacjom frazeologicznym poświęcone są liczne prace frazeologów polskich (Pajdzińska, 1993, s. 37–77; Buttler, 2002; Dziamska-Lenart, 2004 etc.) i ukraińskich (Biłonożenko, 1989, s. 84–87; Użcenko, 2005, s. 169–191 etc.). S. Bąba, na podstawie kryterium stabilności języka, w zasobie normatywnych frazeologizmów wyodrębnia jednostki stabilne (trwające w języku od dawna w niezmiennionej postaci i znaczeniu); jednostki recesywne (wycofujące się z użycia, przestarzałe) i jednostki ekspansywne (przedostające się z uzusu) (1989, s. 21–22). O ekspansywnych innowacjach frazeologicznych pisali w swoich pracach również Andrzej Markowski (2007, s. 38), Danuta Buttler¹ (1976, s. 24), Oksana Łożyńska (2009, 2017, 2019). Warianty ekspansywne to jednostki „poszerzone w uzusie, ale jeszcze nieskodyfikowane” (Buttler, 1976, s. 24). Pojawiają się praktycznie wyłącznie w normie użytkowej, a gdy uzna się je za elementy normy wzorcowej, przekształcają się w warianty alternatywne (Markowski, 2007, s. 39). Wśród innowacji frazeologicznych można wyodrębnić grupę przekształceń rozpowszechniających się w różnego rodzaju tekstach, które wchodzą lub mogą z czasem wejść do normatywnego zasobu słownikowego języka. Są one niejako na pograniczu między normą a uzusem – takie jednostki nazywam zmianami ekspansywnymi.

¹ Autorka pisze o współistnieniu w obrębie normy recesywnych, ekspansywnych i fakultatywnych (wg A. Markowskiego – alternatywnych (2007, s. 38)) wariantów.

2. Metodologia badań

Dotychczas w językoznawstwie polskim nie ma pracy poświęconej analizie ekspansywności innowacji frazeologizmów kinematycznych określających emocje gniewu, strachu, wstrętu, zdziwienia, smutku i radości wyekscerpowanych z dużych korpusów tekstów współczesnego języka polskiego, jakimi są Narodowy Korpus Języka Polskiego² (dalej NKJP) i korpus monitorujący MoncoPL³. Ujawnienie tych jednostek ekspansywnych i analiza osobliwości ich funkcjonowania stanowią cel artykułu. By go osiągnąć, należy zrealizować następujące zadania: zauważyć we współczesnych tekstach polskich ekspansywne zmiany KZF (uwzględniając wzajemny stosunek i relacje między systemowymi i funkcjonalnymi cechami KZF), ustalić osobliwości funkcjonowania analizowanych jednostek w NKJP, wyznaczyć potencjalne przyczyny ich powstania oraz określić funkcje, a także przeanalizować wyekscerpowane jednostki ekspansywne w oparciu o korpus MoncoPL z perspektywy statycznej, statystycznej oraz dynamicznej.

Materiał badawczy stanowiły 34 jednostki ekspansywne, które powstały wskutek modyfikacji struktury i/lub semantyki 19 spośród 418 normatywnych KZF. Jednostki te zostały zbadane i wyekscerpowane ze współczesnych polskich źródeł leksykograficznych⁴. Normatywne KZF stanowią 91% wszystkich zarejestrowanych w NKJP⁵ przykładów użytych (19 706 k.⁶). Innowacje frazeologiczne – 9% (1872 k.), wśród nich jednostki ekspansywne – 30% (565 k.). Jednostki ekspansywne poddano dodatkowej weryfikacji w korpusie MoncoPL i odnotowano 3230 k. ich użycia.

Wszystkie parametry normatywnego frazeologizmu i jego użycia rejestrują wybiórczo współczesne źródła leksykograficzne, one określają granicę normy i są punktem odniesienia przy rozważaniu odchyleń od niej. Na pierwszym etapie pracy zweryfikowano strukturę formalną i semantyczną KZF (czyli wskazano możliwe warianty KZF i ich strukturę semową) w wymienionych słownikach. Na następnym etapie sprawdzono realizację wszystkich zarejestrowanych wariantów KZF i odnotowanych w słownikach semów w kontekstach współczesnych korpusów tekstów języka polskiego. W ten sposób opracowano aktywny zasób KZF, uwzględniając każdy element ich struktury. W pracy podano najczęściej używane warianty KZF i tę definicję słownikową, która najdokładniej odzwierciedla jego strukturę semantyczną. Często jednak w niniejszym artykule formułowano definicję zbudowaną z elementów różnych opisów słownikowych z zaznaczaniem w nawiasach liczby wystąpień w tekstach. Nie mniej ważnym kryterium zaliczenia KZF do normy frazeologicznej, oprócz

² NKJP to duży, morfologicznie anotowany zbiór autentycznych tekstów języka polskiego odpowiednio opracowanych i zapisanych w postaci cyfrowej, liczący ponad 1,5 mld słów (<http://www.nkjp.pl/>). Korpus ten od 2010 r. jest zamknięty, brak w nim nowych tekstów powstałych w ciągu ostatnich 14 lat. O wiarygodności każdego korpusu świadczy nie tylko jego wielkość, ale również stylistyczne, gatunkowe i chronologiczne zróżnicowanie tekstów – o co zadbał autorzy opracowania NKJP. Źródłami NKJP są: klasyka literatury, prasa codzienna i specjalistyczna, nagrania rozmów, teksty niespisane czy internetowe.

³ MoncoPL zawiera obecnie ponad 7 mld słów i jest stale aktualizowany, ma więc strukturę otwartą.

⁴ SFJP, SFWP, WSFJP, ISJP, USJP, WSFzP, WSF, SJP, WKS, WSJP.

⁵ Łącznie przeanalizowano 117 481 kontekstów na podstawie NKJP. Jeżeli w NKJP nie odnotowano któregoś KZF albo częstość użycia jednostki była niska (1–3 k.), sięgnięto po teksty z Internetu, było to 15 stron internetowych.

⁶ Tu i dalej w artykule stosuję się skrót „k.” zamiast wyrazu „kontekst”.

kodyfikacji KZF w źródłach leksykograficznych, jest częstotliwość występowania KZF we współczesnych tekstach.

3. Wyniki analiz i ich omówienie

W obrębie innowacji frazeologicznych wyróżniono grupę jednostek charakteryzujących się wysoką częstością użycia, powtarzających się i rozpowszechniających w różnego rodzaju tekstach. Cechą ich innowacyjności jest nieodnotowanie takich KZF we współczesnych słownikach języka polskiego. Z kolei cechą wyróżniającą ekspansywność innowacji badanych KZF to powtarzalność w co najmniej 10 kontekstach funkcjonalnych. Właśnie takie jednostki nazwano ekspansywnymi zmianami uzualnymi będącymi elementami normy użytkowej. To badania korpusowe ułatwiły wyszukiwanie innowacji o charakterze ekspansywnym. Niezaprzeczalną przewagą wykorzystania korpusów tekstów w badaniach frazeologii jest również możliwość uzyskania obiektywnych danych statystycznych, potwierdzających częstość użycia pewnych KZF, ich poszczególnych wariantów we współczesnym uzusie.

W kolejnych punktach tej części artykułu zostaną przeanalizowane wybrane KZF na podstawie typu zmiany frazeologizmu oraz częstotliwości jej wystąpienia. Klasyfikacja ta pozwoliła wyróżnić następujące typy KZF: 1. jednostki ekspansywne powstałe pod wpływem kontekstu minimalnego; 2. jednostki ekspansywne powstałe w wyniku uzupełnienia składu normatywnego KZF; 3. jednostki ekspansywne powstałe wskutek zmian gramatycznych.

3.1. Jednostki ekspansywne powstałe pod wpływem kontekstu minimalnego

Najliczniejszą grupę ekspansywnych zmian uzualnych stanowią przykłady powstałe pod wpływem kontekstu minimalnego, czyli innowacje rozszerzające wg S. Bąby (1989, s. 64). W wypadku innowacji rozszerzającej KZF nabywa zdolności otwierania nieprzewidzianych przez normę „wakatów” kontekstowych. Takie zmiany zauważono w obrębie 9 KZF określających emocje.

Specyfiką analizowanych normatywnych KZF jest logiczne otwieranie przez nie miejsc dla rzeczowników lub zaimków na określenie nazw osób, ponieważ odnosiły się one do relacji międzyludzkich. W przypadku biwalentnych KZF, otwierających dwie pozycje w kontekście (podmiotu i dopełnienia), przynajmniej jedno z dwu „pustych miejsc” zajmował rzeczownik lub zaimek nazywający osobę. Najwięcej odnotowano jednostek otwierających jedną pozycję w kontekście, czyli jednostek uniwalentnych. Awalentne KZF, a więc jednostki niemające schematów walencyjnych, np. *kwaśna mina*; *uśmiech Giokondy*, wymagały zaś w najbliższym kontekście słowa z obrębu pola semantycznego „człowiek”.

Przykładem rozszerzenia łączliwości leksykalno-semantycznej KZF, przewidującego użycie rzeczownika osobowego, były zmiany, które zaszły w kontekście minimalnym normatywnego KZF (*ktoś*) *utarı* (3/53)⁷ / *rzadz. przytarł* (1/1) (*komuś*) *nosa* ‘ktoś dał komuś

⁷ W pracy podano w nawiasach liczbę kontekstów odnotowanych w NKJP, a po ukośniku – liczbę kontekstów odnalezionych w Internecie, jeżeli frekwencja w NKJP jest niska (1–4 k.).

nauczkę' (ISJP, t. 1, s. 1043), np.: *tarnobrzeńska jedenastka nie pozwoliła sobie utrzyć nosa* (NKJP: DP, 16.05, 2003). W wyniku takiej zmiany KZF rozszerzały swoje znaczenie desygnacyjne przez abstrahowanie od wykonywanej czynności. Zachodziło wtedy zwiększanie zakresu denotacji KZF z *ktoś* (osoba) na *coś* (jedenastka) poprzez opuszczenie domyślnego elementu, wskazującego na wykonawcę czynności: *jedenastu graczy drużyny* → *jedenastka*. W NKJP odnaleziono 26 kontekstów, które poświadczają tego typu rozszerzenie zakresu denotacji. Wszystkie dotyczą tematyki sportowej i odnotowane są w DP. Natomiast w zasobach internetowych pojawiło się 39 (ze 130) przykładów rozszerzenia zakresu denotacji badanych KZF, które również funkcjonują w tekstach prasowych, dotyczą zaś nie tylko tematyki sportowej, ale także polityki, spraw administracyjno-cywilnych, gospodarki, np.: *Microsoft nie utarł nosa Apple* (<<http://surl.li/qvken>>, dostęp: 12.01.2020). W MoncoPL kontekstów z rozszerzeniem denotacji tego KZF jest o wiele więcej – 146 z 1366.

Normatywny KZF (*ktoś*) *odwraca się / odwrócił się (do kogoś / do czegoś) plecami* 'ktoś staje do kogoś tyłem; wyraża swoją dezaprobatę wobec kogoś (1), daje komuś do zrozumienia, że jest intruzem' (WSF, s. 124) / 'staje się dla kogoś obojętny (4), zaczął kogoś lekceważyć (33)' (SJP) / 'nie pomógł komuś w trudnej sytuacji (7)' (ISJP, t. 2, s.84) rozszerza zakres swojej denotacji w 2 kontekstach literatury pięknej, 12 kontekstach prasowych (DP), 13 kontekstach z SS. Przykładem rozszerzenia zakresu łączliwości leksykalno-semantycznej KZF, przewidującego użycie rzeczownika osobowego, są zmiany, które zaszły w następującym kontekście minimalnym: *Rosja jednak niespodziewanie odwróciła się do niego plecami*. (NKJP, W. Jagielski, *Modlitwa o deszcz*, 2002). Innowacja ta jest przykładem przeniesienia metonimicznego – „państwo” zamiast „ludzie zamieszkali na tym terytorium”. W odnotowanych kontekstach dominuje tematyka polityczna. W MoncoPL, na 84 k., 25 pojawia się z analogicznym rozszerzeniem denotacji.

Zakres łączliwości rozszerza również KZF (*ktoś*) *zaciera ręce* 'ktoś pociera dłoń o dłoń na znak zadowolenia lub nerwowo (2); ktoś jest zadowolony, cieszy się (170)' (SJP). Rozszerzenie zakresu denotacji KZF z *ktoś* (osoba) na *coś* występuje w 60 k. prasowych NKJP. W MoncoPL ta zmiana zachodzi w 471 z 2784 k. (*(ktoś) zaciera* (469) / *zatarł* (2) *ręce*). Najczęściej w kontekście minimalnym KZF *zacierać ręce* pojawiają się wyrazy *Rosja* (59) / *opozycja* (49) / *PiS* (44) / *konkurencja* (38) / *rząd* (27) / *PO* (23) / *Barcelona* (22) etc.

Przekroczenie granic łączliwości leksykalno-semantycznej KZF (*ktoś*) *rozkłada dłonie / ręce / ramiona*⁸ 'ktoś okazuje bezradność; oświadcza, że nic nie można pomóc, poradzić' (SJP) / 'wyciąga ręce na boki, często w geście bezradności' (1080) (USJP, t. 2, s. 482) zaobserwowano w 20 k. prasowych i 7 k. SS NKJP. W 15 k. użycia tego KZF w bezpośredniej bliskości występowało słowo *bezradnie/bezradność*, które dubluje jego znaczenie desygnacyjne. W MoncoPL odnotowano 488 z 5995 k. z rozszerzeniem denotacji KZF (*ktoś*) *rozkłada ręce* i 2 z 10 k. z rozszerzeniem denotacji KZF (*ktoś*) *rozkłada ramiona*. Najczęściej w kontekście minimalnym tego KZF pojawiały się wyrazy *policja* (107) / *ZUS* (39) / *miasto* (30) / *straż miejska* (24) / *PiS* (14) / *prokuratura* (14) etc.

⁸ Sem desygnacyjny 'z bezradności' tego KZF realizowany jest np. poprzez semantemy: ...*Chłopak rozłożył ręce. – Nic już nie mogę dla ciebie zrobić...* (NKJP: Boglar K., *Zobaczysz, że pewnego dnia...*, 1996). W MoncoPL w minimalnym kontekście tego KZF odnotowano wyraz *bezradnie* w 542 z 6005 kontekstów.

W NKJP zarejestrowano 6 k. z rozszerzeniem denotacji z *ktoś* (osoba) na *coś* KZF (*ktoś*) *puka / puknął się (palcem) w czoło / w głowę* / (ппоcтop.) *w leń* ‘ktoś daje do zrozumienia, że ktoś postępuje nierozsądnie (NKJP: 40, z nich 29 nierozsądnie z dezaprobatą, 6 nierozsądnie z drwiną), a czasem wykonuje przy tym gest pukania się palcem w czoło’ (ISJP, t. 2, s. 396) / ‘daje wyraz drwinie (30), ironii, szyderstwu z kogoś’ (WSF, s. 135) / ‘wyraża wątplenie, dezaprobatę (5); zrozumie; oprzytomni⁹’ (WSFJP, s. 152). W MoncoPL odnotowano 41 z 5165 k. z rozszerzeniem denotacji KZF (*ktoś*) *puka* (40) / *stuka* (1) *się (palcem) w czoło*, w którego kontekście minimalnym najczęściej występują wyrazy *rodzina* (12) / *świat* (5) / *konkurencja* (4) / *PiS* (3) etc.

KZF (*ktoś*) *zagrał (komuś) na nosie* ‘ktoś zadrwił z kogoś (15), zlekceważył (4); zrobił komuś na złość (5)’ (WSF, s. 308) i (*ktoś*) *gra na nosie (komuś)* ‘ktoś kpi sobie z kogoś’ (15) (WSJP) rozszerzają swoją denotację w 10 k. prasowych z 247 udostępnionych w NKJP, np.: *Kolejarz Stróże mają zostać rozegrane za tydzień, [...]. O ile oczywiście aura znów nie zagra piłkarzom na nosie* (NKJP: DP, 26.09.2002). W tym przykładzie pogoda jest personifikowana, przypisuje się jej niewerbalne zachowanie osoby. W innowacjach tego typu poszerzenie łączliwości leksykalno-semantycznej odbywa się na zasadzie przeniesienia metaforycznego – „natura” to „osoba”, ponieważ ona, podobnie jak osoba, jest nieprzewidywalna i kapryśna. W MoncoPL zarejestrowano 54 z 374 k. z rozszerzeniem denotacji badanego KZF. Wśród nich 11 k. dotyczyło rozszerzenia denotacji obu elementów kontekstu minimalnego, np. *sejm zagrał na nosie prokuraturze* (money.pl, 12.06.2014), w 31 k. – wyłącznie dopełnienia, np.: *zagrał na nosie wielkiemu biznesowi* (polityka.pl, 20.04.2016) w 10 k. – podmiotu.

Zmianę tradycyjnej łączliwości KZF (*ktoś*) *przeciera oczy* ‘ktoś bardzo się czemuś dziwi’ (31) (ISJP, t. 2, s. 342) zaobserwowano, np. w: *natomiast cała Polska przecierała oczy, kiedy na ostatniej prostej Czapiewski mijal kolejno pięciu zawodników* (NKJP: DP, 02.01.2002). Innowacja ta jest przykładem przeniesienia metonimicznego – „państwo” zamiast „ludzie zamieszkali na tym terytorium” i rozszerzenia desygnacyjnego znaczenia KZF. Analizowana jednostka rozszerza zakres swojej denotacji z *ktoś* (osoba) na *coś* w 10 k. prasowych (DP), 2 k. z SS NKJP. W MoncoPL odnotowano 115 z 873 k. z rozszerzeniem denotacji tego KZF, w którego kontekście minimalnym użyto wyrazów *świat* (38) / *Europa* (15) / *konkurencja* (8) / *PiS* (5) etc.

Kolejnym przykładem ekspansywnego rozszerzenia zakresu denotacji KZF z *ktoś* (osoba) na *coś* są KZF (*ktoś*) *pokazał (komuś) figę* i (*ktoś*) *pokazuje (komuś) figę* (3) ‘ktoś odmówił / odmawia komuś tego, na czym temu komuś zależało i co chciał otrzymać’ (WSJP) / ‘negatywnie odniósł się do czyjejś prośby, czyichś oczekiwań’ (USJP, t. 1, s. 898), które z reguły używane są na określenie odmowy, negatywnego nastawienia i kpiny (19), np.: *spalić kopertę symbolizującą łapówkę w prawdziwym koksowniku; pokazać figę łapówkarzom* (NKJP: Tygodnik Rybnicki, 20.02.2007). W NKJP zaobserwowano 3 k. z rozszerzeniem denotacji tego KZF, w MoncoPL zaś – 61 z 1084 kontekstów. W 8 k. rozszerzenie denotacji dotyczy obu elementów kontekstu minimalnego, np. *Unia pokazała*

⁹ Nie znaleziono żadnego kontekstu z semami ‘wątplenie’ i ‘ktoś zrozumie, oprzytomni’ odnotowanymi w WSFJP.

figę rządowi PiS (onet.pl, 19.02.2022), w 28 k. – wyłącznie dopełnienia, np. *Milioner pokazał figę ZUS-owi* (wprost.pl, 11.09.2013), w 25 k. – podmiotu.

Przykłady rozszerzenia zakresu denotacji z *ktoś* (osoba) na *coś* KZF (*ktoś*) *szczerzy do kogoś zęby* (18) ‘ktoś uśmiecha się szeroko, odsłaniając przy tym swoje zęby’ (WSJP) / (pot.) ‘uśmiecha się zalotnie, wdzięczy się, umizga się do kogoś’ (229; wśród nich z aktualizacją semu desygnacyjnego ‘z gniewu’ – 46, ‘nieszczercze, lekceważąco’ – 141, ‘z radości’ – 42) (USJP, t. 2, s. 743) odnotowano w 12 k. literatury pięknej i w 5 k. prasowych NKJP. W MoncoPL pojawiło się 16 na 192 k. z rozszerzeniem denotacji tego KZF.

Przy stosowaniu w tekście innowacji frazeologicznych, w tym innowacji rozszerzających, przekształcony KZF nabywa tyle nowego znaczenia, ile traci starego, a tracąc je, nabywa jakość równoważną straconej. W wypadku innowacji rozszerzającej KZF zwiększa swoją zdolność wchodzenia w nieprzewidziane przez normę relacje, wskutek tego jego znaczenie desygnacyjne rozszerza się, natomiast znaczenie sygnifikacyjne zwęża swój zakres. O „nasileniu abstrakcyjności i utracie przez frazeologizm motywacji” jako o tendencji rozwoju znaczenia frazeologicznego piszą również Wira Biłonożenko i Iryna Hnatiuk (1989, s. 85).

Rozszerzenie łączliwości KZF zachodzi przez zmianę *ktoś* (osoba) na *coś* (nieżywotne), przy tym odbywa się rozszerzenie zakresu denotacji KZF. Takie odchylenie od normy uwypukla „tkwiące” w systemie językowym możliwości użycia jednostki, pozwala przyciągnąć uwagę odbiorcy, zachęcić go do głębszego poznania sensu wypowiedzi przez uwspółcześniony KZF. Wskutek takiej innowacji znaczenie desygnacyjne KZF poszerza się, natomiast znaczenie sygnifikacyjne podlega wyższemu stopniowi abstrahowania. Odbywa się przejście od znaku niewerbalnego wykonywanego przez człowieka do znaku pozornie wykonywanego przez zjawiska przyrody, przedmioty, organizacje i ugrupowania, pojęcia abstrakcyjne, terytoria i władze. W ten sposób zachodzi przejście mentalne od człowieka do przedmiotu przez asocjacje tego przedmiotu z człowiekiem.

3.2. Jednostki ekspansywne powstałe w wyniku uzupełnienia składu normatywnego KZF

Kolejną grupę ekspansywnych zmian uzualnych stanowiły przykłady powstałe w wyniku „uzupełnienia składu leksykalnego danej jednostki frazeologicznej nowymi członami, najczęściej w celu uaktywnienia jej treści”, czyli innowacje rozwijające wg S. Bąby (1989, s. 51). Odnotowano te zmiany w obrębie 9 KZF określających emocje.

Przykładem innowacji rozwijającej o charakterze ekspansywnym jest modyfikacja normatywnego KZF z *przymrużeniem oka*¹⁰ ‘niezbyt poważnie, żartobliwie (65), kpiarsko (3), pobłażliwie (47)’ (WSF, s. 159) poprzez dodawanie komponentu atrybutywnego z *[jakimś] przymrużeniem oka* (44 z 115 k. NKJP, z nich 28 k. prasowych, 11 z literatury pięknej): z *lekkim* (17 k. prasowych, 6 z literatury pięknej) / *pewnym* (5) / *dużym* (5) / *należnym* / *mocnym* / *współczesnym* / *kabaretowym* / *odpowiednim* / *wyraźnym* / *równoczesnym*, np.:

¹⁰ WSJP kodyfikuje dwa odrębne znaczenia: 1. żartobliwie ‘tak, że nie traktuje się czegoś zbyt poważnie i serio’; 2. pobłażliwie ‘w sposób świadczący o pełnym wyrozumiałości podejściu do czegoś, co jest uważane za niekorzystne’.

Bawiąc się z dzieckiem, powinniśmy to robić z **lekkim przymrużeniem oka**, tak by wiedziało, że wiemy. (NKJP, W. Eichelberger, *O co pytają dzieci?: o miłości i wychowaniu*, 1999). W MoncoPL odnotowano 1129 z 15395 k. z ekspansywną innowacją rozwijającą tego KZF poprzez dodanie komponentów atrybutywnych (por. z **lekkim** (702) / **dużym** (160) / **pewnym** (103) / **mocnym** (36) / **delikatnym** (22) / **wielkim** (17) / **sporym** (15) / **większym** (9) / **ogromnym** (7) / **odpowiednim** (7) etc.).

KZF (*ktoś*) **uronił łzę** / *ły* (książk.) ‘ktoś zapłakał przez krótki czas’ (WSJP) rozwinął swoją strukturę dodatkowym komponentem atrybutywnym w 36 k. literatury pięknej i 11 k. prasowych ze 143 ujawnionych w NKJP: *nie uronić ani jednej* (8) / *jednej* / *żadnej* *ły*, *nie uroni ły altruistycznej* / *uronił niejedną* / *choćby jedną* / *gorącą łzę* / *niemęską* / *ostatnią sztuczną łzę*; *uronić kilka* (5) / *nawet kilka* / *nawet parę łez*; *uronić dwie ły*. W MoncoPL odnotowano 253 z 490 k. z ekspansywną innowacją rozwijającą tego KZF poprzez dodanie komponentów (por., *nie uronić ani jednej* (59) / *jednej* (22) / *żadnej* (12) / *niejedną* (32) / *choćby jedną* (3) / *choć jedną* (4) / *uronić kilka* (93) / *nawet kilka* (13) / *parę* (12) *łez*; *uronić jedną lub dwie* (2) / *dwie ły*).

Zmiany KZF (*ktoś*) **roni ły** (książk.) ‘ktoś płacze’ (WSJP) wskutek dodania komponentu atrybutywnego zaobserwowano w 14 k. literatury pięknej i 9 k. prasowych z 79 zarejestrowanych w NKJP w następujących postaciach: *ronił rześiste* (2) / *trocinowe* / *deszczowe* / *prawdziwe śluzowate* / *błękitne* / *gorące* / *czerwone* / *chłopskie* / *lepkie* / *ciche* / *rzewne*¹¹ / *krokodyl*¹² *ły*; *ronił ły szczerzego żalu* / *wzruszenia* / *wzruszeń* / *falszywego wzruszenia* / *szczęścia*; *ronił ły tkliwe* / *żałosne* / *topazowe*; *nie ronić smutnych łez*; *ronić kilka łez*. W MoncoPL odnotowano 78 z 272 k. z ekspansywną innowacją rozwijającą tego KZF poprzez dodanie komponentów atrybutywnych (por. *roni krokodyl* (70) / *kilka* (2) / *rzewne* (2) / *rześiste* / *prawdziwe* / *gorące* / *ciche* *ły*).

Zauważono też liczne przykłady ekspansywności innowacji rozwijających (131) KZF (*ktoś*) **zmierzy** / *mierzy* (*kogoś*) **wzrokiem** / *spojrzeniem* / *oczami* (*oczyma*) [*od stóp do głów*] ‘ktoś spojrzy, spogląda na kogoś uważnie (18), badawczo (5), przyjrzy się, przygląda się komuś krytycznie (4), niechętnie (2), wrogo (5)’ (USJP, t. 4, s. 1036) w postaci: *mierzyć* / *zmierzyć pogardliwym* (11) / *zimnym* (9) / *groźnym* (8) / *lodowatym* (8) / *nieufnym* (6) / *złym* (5) / *byстрыm* (5) / *podejrzliwym* (5) etc. *spojrzeniem* / *wzrokiem*; *zmierzyć* / *mierzyć niepewnym* / *złym okiem*. W MoncoPL zarejestrowano 83 podobne przykłady (por. *mierzy* / *mierzy badawczym* (8) / *groźnym* (6) / *surowym* (6) etc. *wzrokiem* / *spojrzeniem*).

Odnotowano 17 k. z użyciem KZF (*ktoś*) **zmierzył się wzrokiem** (15) / *spojrzeniem* (2) ‘ktoś przyjrzał się sobie wzajemnie z uwagą, krytycznie, groźnie’ (USJP) oraz 5 k. z innowacją rozwijającą w postaci *zmierzyć groźnym* (3) / *absolutnie morderczym* / *chłodnym wzrokiem*. W MoncoPL zauważono 5 z 34 k. z ekspansywną innowacją rozwijającą tego

¹¹ Ten przykład można rozpatrywać jako kontaminację KZF (*ktoś*) **placze rzewnymi łzami** ‘ktoś płacze żałośnie’ (USJP, t. 3, s. 1116) i (*ktoś*) **roni łzę** ‘ktoś płacze, wylewa łzy; płacze bez potrzeby; jest sentymentalny’ (WSFJP, s. 372). Wspólny element formalny kontaminacji to komponent *ły*, semantyczny – ‘płakać’.

¹² Ten przykład można zinterpretować jako kontaminację badanego KZF z jednostką **krokodyl ły** ‘nieszczery, udawany płacz, fałszywe ubolewanie, współczucie’ (USJP). Wspólny element formalny kontaminacji to komponent *ły*, semantyczny – ‘płacz’.

KZF (por. *zmierzyć się surowym* (3) / *wrogim* / *groźnym* wzrokiem). KZF (*ktoś*) *mierzy się wzrokiem* (97) / *spojrzeniem* (14) / *okiem* / *oczami* (9) ‘jakieś osoby przypatrują się sobie wzajemnie z uwagą, krytycznie, groźnie’ (WSJP) również używany bywa w postaci zmodyfikowanej poprzez dodanie elementów atrybutywnych (por. *mierzyć się kamiennym* / *straszliwym* / *surowym* / *nieufnym* wzrokiem; *mierzyć się kłującymi* / *nieprzyjazywnymi* / *nieufnymi* / *chmurnymi* spojrzeniami; *mierzyć się płonącymi oczami*). Z MoncoPL odnotowano 2 z 9 k. z ekspansywną innowacją rozwijającą tego KZF (por. *mierzyć się surowym* / *groźnym* wzrokiem / *spojrzeniem*).

KZF (*ktoś*) *bije się w piersi* ‘a) ktoś uderza pięścią w pierś na znak skruchy lub potwierdzenia prawdziwości swoich słów; b) ktoś uznaje swoją winę; kaja się, żałuje’ (USJP, t. 2, s. 61) w NKJP częściej używany jest na znak potwierdzenia prawdziwości, klątwy (200), rzadziej – skruchy (20): ...*większość oskarżonych przyznawała się do winy, bili się w piersi, prosili o najwyższy wymiar kary...* (Kultura 1989, nr 5/500), skruchy i uczucia winy (76): *byli komuniści nie mają powodu, aby bić się w piersi albo posypywać sobie głowę popiołem* (Łukaszewski J., *O Polsce i Europie bez niedomówień*, 2006). Z 296 k. z użyciem tego KZF wynotowano 39 przykładów w postaci zmodyfikowanej poprzez dodanie dodatkowych elementów (por. (*ktoś*) *bije się w* [*czyjś*: *swoje* (9) / *własne* (25)]¹³ (*5*) *piersi*). Ekspansywność innowacji rozwijającej tego KZF potwierdzają liczne konteksty w MoncoPL (137 z 1487 k., np. *bije się we własne* (115) / *swoje* (19) / *swoje własne* / *czyjś* / *owe piersi*). Pojawiło się również 118 przykładów tego KZF, z 1487 k., z ekspansywną innowacją regulującą w postaci *bije się w piersi*¹⁴ zamiast *w piersi*.

KZF (*ktoś*) *obdarzył / obdarza (kogoś) uśmiechem* (książk.) ‘ktoś uśmiechnął się, uśmiecha się do kogoś’ (42, z nich z aktualizacją semu desygnacyjnego ‘z radości’ – 18, ‘udawana, zmuszona radość’ – 22, ‘nieszczercze, z pogardą’ – 2) (WSFJP, s. 849) w NKJP używany jest częściej (32 z 42) w formie nienormatywnej poprzez dodanie elementu atrybutywnego, np.: *dostrzeże cię i obdarzy tym promiennym uśmiechem, w którym się zakochałeś* (Hen J., *Bruliony profesora T.*, 2006). Na podstawie ustaleń ze względu na wysoką frekwencję takiej zmiany powinna być ona w słowniku odnotowana w postaci (*ktoś*) *obdarzył (kogoś) [jakimś] uśmiechem*. Ekspansywność analizowanej innowacji rozwijającej zarejestrowano również w MoncoPL (20 z 45).

KZF (*ktoś*) *ciska / rzuca spojrzenia* (książk.) ‘ktoś spogląda (46) wymownie, mocno, ostro (3)’ (WSFJP, s. 727) / ‘mimochodem, przelotnie, powierzchownie (2); zerka (10)’ (WSFzP, s. 461) w 14 z 61 k. funkcjonuje w postaci rozszerzonej, np. *ktoś rzuca szybkie* (4) / *gniewne* (2) / *pełne obrzydzenia* (2) / *namiętne* / *wrogie* / *rozpaczliwe* / *ponure* etc. *spojrzenie*; *rzuca spojrzenia bystre* / *pełne szyderstwa*. W MoncoPL zarejestrowano 47 z 172 k. z ekspansywną innowacją rozwijającą tego KZF poprzez dodanie komponentów atrybutywnych, np. *ktoś rzuca zalotne* (11) / *trwożne* (10) / *gniewne* (6) / *wrogie* (3) / *podejrzliwe* (3) etc. *spojrzenie*.

¹³ Można tę modyfikację również zinterpretować jako innowację wymieniającą normatywny komponent *cudze* na *swoje* / *własne* KZF *bić się w cudze piersi* ‘zrzucić na kogoś winę’ (6) (USJP).

¹⁴ Jeden z 4 wariantów tego KZF WSJP podaje z komponentem w liczbie pojedynczej zamiast mnogiej, por. *ktoś uderza się w pierś*, natomiast inne warianty – z komponentem w liczbie mnogiej.

3.3. Jednostki ekspansywne powstałe wskutek zmian gramatycznych

Mniejszą grupę jednostek ekspansywnych stanowiły przykłady powstałe wskutek zmian gramatycznych – to tzw. innowacje regulujące wg S. Bąby (1989, s. 60). Zaobserwowano te zmiany w obrębie 3 KZF określających emocje.

W opracowanych korpusach tekstów odnalaziono przykłady ekspansywnych zmian dokonanych wskutek innowacji regulującej (przekształcenia gramatycznego ze zmianą liczby pojedynczej na mnogą) normatywnego KZF *z nosem na kwintę* ‘smutny, rozczarowany’ (WSF) w postaci *z nosami na kwintę* (13 k. NKJP, 14 k. MoncoPL) / *z nosami zwieszonymi na kwintę* (20 k. NKJP, 6 k. MoncoPL) / *z nosami spuszczoneymi na kwintę* (11 k. NKJP, 13 k. MoncoPL), np.: *dzieci szkolne z nosami na kwintę opuszczają szkołę, całując na pożegnanie woźną i kłamkę i wychodzą w pustkę* (NKJP: DP, 07.07, 2000). Modyfikowany w ten sposób KZF trafnie podkreśla emocjonalny stan dużej grupy ludzi.

KZF (*ktoś*) *kręci nosem* funkcjonuje również w formie zmodyfikowanej (*ktoś*) *kręci noskiem* (3 k. NKJP, 11 k. Internetu, 9 k. MoncoPL), np.: *Moja 10-letnia córka jakoś sobie radzi (choć też kręci noskiem)* (NKJP: Kiedy dziecko nie umie przegrywać, 04.12.2002).

W 2013 r. w WSJP w haśle słownikowym KZF (*ktoś*) *patrzy wilkiem* ‘ktoś patrzy wrogo i nieufnie’ pojawiły się warianty (*ktoś*) *patrzy / spogląda spod byka / z byka*, które dotychczas były uważane za innowacje frazeologiczne o wysokiej frekwencji, o czym pisze w swoim artykule O. Łozińska (2009). Warianty te, z powodu częstego wykorzystania w różnego rodzaju tekstach, z form innowacyjnych stały się formami ekspansywnymi, a potem normatywnymi, skodyfikowanymi w słowniku. Budzi jednak pewne zastrzeżenia fakt, że potraktowano je jako warianty KZF (*ktoś*) *patrzy wilkiem* (zob. WSJP). Na podstawie ustaleń są one raczej wariantami KZF (*ktoś*) *patrzy spode łba*. Właśnie tak rejestruje je WSFzP i USJP. W swym badaniu Inga Krupa wyodrębniła niewerbalny znak komunikacji „spoglądanie spod byka” przy lekko opuszczonej głowie i negatywnym nastawieniu do rozmówcy (2005, s. 20). Na podstawie ustaleń warianty te powstały w wyniku kontaminacji KZF (*ktoś*) *patrzy spode łba* i (*ktoś*) *patrzy bykiem*.

Podsumowanie

Odnotowane kinematyczne jednostki ekspansywne w NKJP i w MoncoPL można podzielić na dwie zasadnicze grupy – jednostki o rosnącej frekwencji i jednostki o prawie takiej samej frekwencji w porównaniu do wyników sprzed czternastu lat. Są one potwierdzeniem, że norma frazeologiczna jest zjawiskiem dynamicznym, zmieniającym się w czasie. Ujawnione jednostki ze względu na swoją rosnącą frekwencję mogą z czasem wejść do normatywnego zasobu frazeologicznego, jak to się stało z KZF (*ktoś*) *patrzy spod byka*. Zwiększyła się frekwencja użyć 13 jednostek ekspansywnych – rozszerzających ((*ktoś* / *coś*) *rozklada / rozłożył ręce* (od 27 k. NKJP do 488 k. MoncoPL); (*ktoś* / *coś*) *zaciera ręce* (od 60 k. NKJP do 471 k. MoncoPL); (*ktoś* / *coś*) *utarał (komuś) nosa* (od 5 k. NKJP do 146 k. MoncoPL); (*ktoś* / *coś*) *przeciera oczy* (od 12 k. NKJP do 115 k. MoncoPL); (*ktoś* / *coś*) *pokazał (komuś) figę* (od 3 k. NKJP do 61 k. MoncoPL); (*ktoś* / *coś*) *zagrał (komuś / czemuś) na nosie* (od

10 k. NKJP do 54 k. MoncoPL); (*ktoś / coś*) *puka się (palcem) w czoło* (od 6 k. NKJP do 41 k. MoncoPL)) i rozwijających (*z [jakimś] przymrużeniem oka* (od 44 k. NKJP do 1129 k. MoncoPL); (*ktoś*) *uronił [jakąś] łzę* (od 47 k. NKJP do 253 k. MoncoPL); (*ktoś*) *bije się w [czyjeś: swoje / własne] piersi* (od 34 k. NKJP do 137 k. MoncoPL)); (*ktoś*) *roni [jakiś] łzy* (od 23 k. NKJP do 78 k. MoncoPL); (*ktoś*) *ciska [jakiś] spojrzenie* (od 14 k. NKJP do 47 k. MoncoPL)). Dwie jednostki prawie nie zmieniły swojej częstotliwości ((*ktoś / coś*) *odwraca się (do kogoś) plecami* (27 k. NKJP i 25 k. MoncoPL); (*ktoś / coś*) *szczerzy do kogoś zęby* (17 k. NKJP i 16 k. MoncoPL)).

Przyczyną powstawania i rozprzestrzeniania się w uzusie jednostek ekspansywnych jest presja systemu na normę, której funkcja ochronna ulega znacznemu osłabieniu w warunkach, gdy główną sferą funkcjonowania KZF jest język potoczny. Źródłem odnotowania większości z przedstawionych zmian są teksty prasowe (ok. 70%), przeważnie o tematyce sportowej, politycznej, rzadziej dotyczące spraw administracyjno-cywilnych lub gospodarki.

Wyzkaz źródeł

DK – *Dziennik Polski*.

I S J P – *Inny słownik języka polskiego [Different Dictionary of Polish Language]*, 2000. Red. M. Bańko. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

MoncoPL – *Korpus monitorujący MoncoPL*. Dostęp: <<http://monco.fr1azeo.pl/>> [Od 16.06.2023]. [In Polish].

NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego [National Corpus of Polish Language]*. Dostęp: <<https://nkjp.pl/>> [Od 16.06.2023]. [In Polish].

S J P – *Słownik języka polskiego PWN [Dictionary PWN of the Polish Language]*. (elektroniczny). [In Polish].

S F J P – Skorupka, S., 1967. *Słownik frazeologiczny języka polskiego [Phraseological Dictionary of Polish Language]*. Warszawa: Wiedza Powszechna. [In Polish].

S F W P – Bąba, S., Liberek, J., 2001. *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny [Phraseological Dictionary of Modern Polish]*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

SS – *Sprawozdania stenograficzne z obrad Sejmu RP*.

U S J P – *Uniwersalny słownik języka polskiego [Universal Dictionary of Polish Language]*, 2006. Red. S. Dubisz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

W K S – Mosiołek-Kłosińska, K., Ciesielska, A., 2001. *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego [In a few words. Phraseological Dictionary of Polish Language]*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN. [In Polish].

W S F J P – Müldner-Nieckowski, P., 2003. *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego [Great Phraseological Dictionary of Polish Language]*. Warszawa: Świat Książki. [In Polish].

W S F z P – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami [Great Phraseological Dictionary PWN with Proverbs]*, 2005. Red. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

W S J P – *Wielki słownik języka polskiego [Great Dictionary of Polish Language]*. Red. P. Żmigrodzki, Dostęp: <<https://wsjp.pl/>> [Od 27.07.2023]. [In Polish].

WSF – Lebda, R., 2009. *Wielki słownik frazeologiczny [Great Phraseological Dictionary]*. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe Spółka Jawna. [In Polish].

Bibliografia

Bąba, S., 1989. *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny [Phraseological innovations in contemporary Polish]*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. [In Polish].

Bilonozhenko, V., Gnatjuk, I., 1989. *Funkcionuvannja ta leksykografichna rozrobka ukrai 'ns 'kyh frazeologizmiv* [Functioning and lexicographic development of Ukrainian phraseological units]. Kyi'v: Naukova dumka. Dostęp: <<http://surl.li/qvgzf>> [Od 12.07.2023]. [In Ukrainian].

Buttler, D., 1976. Główne kierunki innowacji dwudziestowiecznej polszczyzny [Main directions of innovation in the twentieth-century Polish language]. Z *problemów współczesnych języków i literatur słowiańskich* [On the problems of contemporary Slavic languages and literatures]. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 23–37. [In Polish].

Buttler, D., 2002. *Polski dowcip językowy* [Polish language joke]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

Dziamka-Lenart, G., 2004. *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej* [Phraseological innovations in post-war Polish columnism]. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”. [In Polish].

Krupa, I., 2005. *Mowa ciała: poradnik* [Body language; a guide]. Warszawa: Skarbnica Wiedzy. [In Polish].

Liberek, J., 1998. *Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej* [Phraseological innovations in post-war Polish epigrams]. Poznań: Wydawnictwo WiS. [In Polish].

Łozińska, O., 2009. Jak Polacy „patrzą spode łba”? Frazeologizm a znak mimiczny „patrzeć spode łba” w korpusach tekstów języka polskiego [How the Polish “look from under the brow”? Phraseology and the facial sign „look from under the brow” in Polish language text corpora]. *Postscriptum*, 1 (3), s. 153–165. Dostęp: <<http://surl.li/qviwx>> [Od 10.07.2023]. [In Polish].

Łozińska, O., 2019. Pole frazeosemantyczne *smutek* w języku polskim (na materiale frazeologii kinematycznej) [Phraseosemantic field of *sadness* in the Polish language (on the material of kinematic phraseology)]. In: *Z bliska i z daleka. Język polski w badaniach językoznawców lwowskich i toruńskich* [From near and from afar. The Polish language in the research by linguists from Lviv and Toruń]. Red. M. Gębka-Wolak, A. Krawczuk. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 135–150. [In Polish].

Lozynska, O., 2017. Frazeosemantyczne pole „gniv” u pol's'kij movi (na materialu pol's'koi' kinematychnoi' frazeologii') [Phraseosemantic field of *anger* in the Polish language (on the material of Polish kinematic phraseology)]. In: *Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze. Zachowanie językowe – spontaniczność i automatyzm* [Zielona Góra linguistic seminars. Linguistic behavior – spontaneity and automaticity], s. 137–150. Dostęp: <<http://surl.li/qvixk>> [Od 10.07.2023]. [In Ukrainian].

Markowski, A., 2007. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne* [Polish language culture. Theory. Lexical issues]. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. [In Polish].

Nawrocka-Żarnecka, M., 2015. *Związki frazeologiczne w polskim reportażu literackim autorów debiutujących w latach 60. i 70. XX wieku* [Phraseological compounds in Polish literary reportage by debutant authors of the 1960s and 1970s]. Poznań. Dostęp: <<https://researchportal.amu.edu.pl/info/phd/UAM7a885fb199ae47cdb8347d84c60a058c/>> [Od 10.07.2023]. [In Polish].

Pajdzińska, A., 1993. *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji* [Phraseologisms as material for contemporary poetry]. Lublin: Wydawnictwo UMCS. [In Polish].

Stefanyshyn, Y., 2016. Frazeologichni innowacii' v suchasnij pol's'kij prozi [Phraseological innovations in modern Polish prose]. L'viv. Dostęp: <<http://surl.li/oovchn>> [Od 12.07.2023]. [In Ukrainian].

Uzhchenko, V., Uzhchenko, D., 2005. *Frazeologija suchasnoi 'ukrai 'ns 'koi' movy* [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Luhans'k: Alma mater. Dostęp: <<http://surl.li/gxyxi>> [Od 20.07.2023]. [In Ukrainian].